

**Симоненко Л. О.**, провідний науковий співробітник Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, кандидат філологічних наук, професор

## **ПРОБЛЕМА НЕОЛОГІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ТЕРМІНОФОНДУ**

*Мова – найважливіший, найбагатший і  
найміцніший зв'язок, що єднає минулі,  
теперішні й майбутні покоління народу  
в єдине велике історичне живе ціле.*  
К. Ушинський

«На сторінках історії кожного народу карбується його образ – інтелект, духовність, здатність будувати чи руйнувати, споживати чи творити. Творення – то чи не найголовніша риса народу, нації, що містить у собі найвичерпніше поєднання розуму й духу, які передаються з роду в рід, з покоління в покоління» (Хижняк).

Через мову, яка є акумулятором знань і соціального досвіду. Вона є складною системою, що перебуває в постійному розвитку і вдосконаленні. Кожна жива мова становить нерозривну єдність сталого і змінного, для неї характерний стан динамічної рівноваги. Еволюційні процеси в мові [в тім числі й термінології] тісно пов'язані з трансформаційними процесами в її лексичній системі, спричиненими зовнішніми умовами функціонування мови (контактування мов, взаємовплив культур) та внутрішніми механізмами – аналогією, синтагматичними зв'язками, що впливають на лексико-семантичні перетворення тощо.

Еволюція мови впливає з властивостей лексичної системи – зазнавати постійних змін. Не уникає цих змін і наукова термінологія як складник лексичної системи, в якій задована історія й культура народу, що визначається з одного боку, особливостями мовної ситуації в країні, а з другого – станом і тенденціями розвитку літературної мови, складником якої вона є. Динамічні процеси різних шарів мови активізуються в добу соціально-економічних, політичних змін у державі, зумовлені життєвими потребами людей, новими умовами суспільної комунікації, найпомітніше вони простежуються в суспільно-політичній та юридичній терміносистемах.

Проблеми неологізації словникового складу української літературної мови торкалися у своїх працях Н. Ф. Непийвода, Л. В. Струганець, О. А. Стишов, Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, М. І. Навальна, О. А. Жирик та ін. На переконання дослідників (О. А. Стишов, М. І. Навальна, О. А. Жирик) слова-терміни реалізують свою семантику в мовній практиці, входять до загальнономовного словника через мову ЗМІ, на сторінках яких висвітлюються найрізноманітніші проблеми науки, техніки, суспільного життя різних галузей знань. На переконання Н. Ф. Клименко, «для виявлення й осмислення інноваційних процесів у сучасному українському лексиконі, важливим є вивчення закономірностей та особливостей мовної динаміки, зовнішніх і внутрішніх чинників мовних змін» [Клименко, 2008: 6], пов'язаних з розвитком суспільних відносин, науки, техніки й культури суспільства.

Українська наукова термінологія – відкрита система, що зазнає постійних змін, зумовлених внутрішньомовними та позамовними чинниками.

Динаміку сучасного наукового лексикону простежено за двома сучасними словниками: «Нове в українській лексиці» Д. Мазурик (Львів, 2002) і «Нові слова та значення. Словник» (відп. ред. проф. Л. О. Симоненко) Л. Туровської і Л. Василькової (Київ, 2008). За 6 років, за свідченням останньої праці, термінофонд поповнився на 800 лексем з різних галузей науки і техніки. З-поміж них: *народовладдя, неонтологія, омбудсмен, органопластика, плебсологія, трафік, сноубординг, соціоекологія, чекодавець, ювенологія* тощо. Помітне місце в лексичному представленні ідеологічних концепцій належить суспільно-політичній лексиці, поповнення якої виявляється в кількісних та якісних змінах її складу, що відбувається за рахунок творення неологізмів на позначення: **розбудови і становлення держави: державобудування** – розбудова суверенної держави, *народовладдя* – форма державного управління, за якого верховна влада належить народові; *політреформа, політтехнолог* – фахівець з організації політичних технологій; *регіоналізація* – розвиток, зміцнення економічних, політичних та інших зв'язків між областями одного регіону, союзів, об'єднань, угруповань та їх функціонерів; *коаліція* – союз, **об'єднання держав, партій** для досягнення спільної мети (*коаліціант, коаліціонер, коаліціоніст*); *мафія* – таємне, злочинне угруповання (*мафіозі*); аналогічно: *очільники, силовики, фракція, хартія* тощо;

**соціальних та ідеологічних процесів:** *індексація, індексувати, монетаризація* – проведення економічної політики, спрямованої на стримування збільшення грошової маси та зменшення інфляції (*монетаризм, монетарний*), *субсидія* – грошова чи натуральна допомога, надана державою або організацією (*субсидіант* – той, хто отримує субсидію); **соціальних прошарків:** *барсетник* – злодій, який спеціалізується на крадіжках барсеток; *безхатченко* – людина, яка не має домівки; *бомж, наркоділок, наркокур'єр, олігарх* – представник великого капіталу; *олігархія* – політичне та економічне панування найважливіших представників монополістичного капіталу); *рекетир, рекет* – шантаж, вимагання через залякування, насилля.

Значне поповнення термінофонду спостерігається **в економічно-фінансовій сфері:** *бартер, бартеризація* – перехід із грошових на товарообмінні відносини в господарській діяльності; *бізнес* – комерційна, біржова чи підприємницька діяльність, яка дає прибуток та похідні: *бізнес-асоціація, бізнес-діалог, бізнес-еліта, бізнес-леді, бізнесмен, менеджмент, брокер* – посередник при укладанні угод на біржі; *брокеридж* – винагорода, яку отримують брокери; *девальвація, дилер, дисконт, дисконтний, доларизація, аудит*; **в спортивній галузі:** *бічволейбол* – пляжний волейбол (*бічволейболіст*); *вейбординг (вейбордист), відсерфінг, (відсерфінгіст)*; *дайвінг* – підводне плавання; *дербі, кікбоксинг, маунтбайк* – подолання дистанції в гірській місцевості; *сноубординг (сноубордист), фристайл, фристайлгіст*; медицині – *дельфіноterapia, нанохірург* та ін.

З'являються жаргонізми, влучність, експресивність, гнучкість яких активно сприяє їхньому укоріненню в мові: *барсетник* – злодій, який спеціалізується на крадіжках сумок-барсеток; *кілер* – найманий убивця-професіонал; аналогічно: *наркобазар, наркоділок, наркоманія, кидали, рекет, тітушки, тушки, кнопкодавство* та ін. Динамічні процеси в лексиці спостережені в розширенні сфери використання слів, які перебували в пасивному фонді мови: *державник* – представник керівних органів держави; *оборонець* – адвокат; *віче* – поважне зібрання для вирішення актуальних питань; *гетьман, правоволоділець, тризуб; переступ* – злочин, порушення закону та ін. Спостерігається активізація розмовної лексики: *бойовики, силовіки, укropsи, офшорники, мажоритарка, мобілка* та ін.

Лексичний фонд української мови поповнюється також за рахунок семантичних змін питомих слів, напр.: **відмивання** – 1. Ретельне миття чого-небудь; 2. Легалізація отриманих грошей

незаконним шляхом; **перегони** – 1. Спортивні змагання на швидкість. 2. Передвиборний процес; **коридор** – 1. Обмежений з усіх боків вузький простір. 2. Прохід і штучні обмеження в чомусь – **валютний коридор** – обмежені державою межі коливання валютного курсу.

Одним із шляхів поповнення української наукової термінології є **запозичення**, які особливо актуалізувалися в кінці 90-х рр. XX ст. – першому десятиріччі XXI ст. Запозичення чужомовних термінів зумовлені різними чинниками, серед позамовних наявність тісних контактів між народами різних країн, данина моді, що проявляється у вживанні іншомовних (переважно англійських) навіть за наявності власне українських термінів, зокрема: *амбасада, амбасадер, електорат, імплементація, піплометрія* замість відповідно: *посольство, посол, виборці, впровадження (втілення), опитування*.

Серед власне мовних обставин, що сприяють входженню запозичень з інших мов є потреба збереження мови в стані комунікативної придатності, потреба в заповненні мовних лакун та поповнення певних терміносистем, засвоєння іншомовних слів на позначення нових понять через брак відповідних лексем в українській мові. На переконання І. М. Кочан, «міжнародна лексика не порушує мовної структури мови, а забезпечує контакти з іншими мовами світу, вказуючи на високий рівень української літературної мови загалом й української термінології зокрема» [Кочан, 2013: 13].

Українська наукова термінологія на сучасному етапі поповнюється термінами, запозиченими здебільшого із сучасних європейських мов, зокрема, з англійської (їх найбільше): **кіднепінг** – викрадання людей, переважно дітей для отримання викупу; аналогічно: *дилер, інвестор, лізинг, офшори, трейдер, чартер, веб-сторінка* та ін.; **німецької: інвестиція** – довготермінове вкладання капіталу в яке-небудь підприємство, справу, особливо за кордоном, щоб отримати прибуток, аналогічно: *інкорпорація, ліцензія, патент, приватизація* та ін.; меншою мірою засвідчені запозичення з **французької** мови: **легалізація** – перехід на легальне становище, узаконення чого-небудь, *контрафакція, контрактант; поліс, трансфер, франшиза* та поодинокі терміни відповідно з італійської та іспанської мов: **мафія** – 1. Таємне злочинне угруповання з чіткою структурою та системою жорсткої підпорядкованості членів організації керівникові; 2. Таємна, здебільшого

бандитська організація, яка займається терором і залякуванням, втручається в політичне життя країни, *мафіозі, мафіозізація; ембарго* – 1. Заборонена державною владою якоїсь країни ввозити або вивозити золото, іноземну валюту та ін. цінності; 2. Затримання (арешт) у країні іноземної власності. Запозичені слова мають значний словотвірний потенціал, утворюючи словотвірні гнізда, напр.: *ліцензія, ліцензування, ліцензійний*. Спостерігається зростання кількості гібридних термінів, утворених поєднанням питомих та запозичених основ: *лізингодавець, лізингоодержувач* та ін. Нові лексичні запозичення до всіх підсистем української літературної мови адаптують різними способами: транслітеруванням, калькуванням, гібридизуванням тощо [Симоненко 2018: 41].

Одним із шляхів поповнення словникового складу мови є морфологічне та неморфологічне словотворення. Серед морфологічного словотворення особливою продуктивністю відзначається афіксація, слово- та основоскладання. Продуктивністю відзначаються суфікси *-ація, -ізація, -ик, -ник* за допомогою останніх творяться лексеми на позначення осіб за видами діяльності: *біржовик, мажоритарник, пікетувальник* тощо.

Значною продуктивністю відзначаються префікси *де-, ре-, анти-*. За допомогою префікса *де-* утворюються слова на позначення відмови, втрати, згортання, зниження чого-небудь: *декомунізація, деіндустріалізація, декомпенсація*. Префікс *ре-* вказує на поповнення, зміну структури: *реімпорт* – ввезення з-за кордону вивезеного раніше товару, *реекспорт, реінвестування, реінтеграція, реструктуризація* тощо.

За допомогою префікса *анти-* утворилася низка слів, що вказують на протилежність, протидію, ворожість: *антидемпінг* – заходи, спрямовані на захист власного виробника, аналогічно: *антимонopolний, антиреклама, антитерористичний* та ін.

Досить продуктивним способом творення нових слів є осново- та словоскладання. Особливою продуктивністю відзначаються компоненти *євро-* частина складних слів, що вказує на стосунок до держав, Західної Європи: *євровалюта, євровіза, євроінтеграція, єврокредит, єврооблігація, європарламент, євростандарт, євросоюз; нано...* вказує на дуже малий розмір, виготовлений за допомогою нових технологій, у складі слова означає одну мільярдну частину чогось: *наноампер, нанокулон, наноінженерія, нанометр, нанооптика, наносекунда* та багато інших; *псевдо* – означає несправжній, позірний, уявний: *псевдовчення, псевдокультура, псевдореформа, псевдочорнобилець*

та багато інших; поєднанням слів: *багатоборець, багатопартійність, платоспроможність* тощо.

Серед неморфологічних способів словотвору особливою продуктивністю відзначається синтаксичний спосіб, за допомогою якого утворюються терміни-словосполучення, «окремо оформлені, багатолексемні, або семантично цілісні утворення, що складаються з двох і більше компонентів» [Степаненко, 2007: 35], які мають ту саму номінативну функцію, що й слово: *валютний коридор, військова радіологія, коаліційний уряд, нанорозмірні кристали, Небесна сотня, помаранчева революція* тощо.

Поповнення українського термінофонду відбувається кількома шляхами: зміною семантики лексичних одиниць, словотворення і запозичення. Інновації зумовлені економічними перетвореннями в країні, пов'язані з переходом до іншого способу господарювання: *приватизація, індексація, сертифікат* та ін.; виникненням нових галузей знань та їх підрозділів: *валеологія, коксохімія, кріотерапія, соціоніка, неонтологія, синергетика* та ін.; суспільно-політичними перетвореннями: *політизація*. Спостерігається тенденція до утворення нових термінів на стику наук: *біосоціоекологія* – комплексна наукова дисципліна, що використовує прийоми й методи соціології й екології, аналогічно: *біотермогенез, нанометр* тощо.

Сучасна термінологія має міждисциплінарний, а останнім часом і трансдисциплінарний характер, зумовлений призначенням терміна передавати поняття відповідних сфер наукового знання мовними засобами.

### **Список використаних джерел**

1. Даниленко В. П. О грамматических особенностях терминов-существительных // Русская речь. – 1970. – № 6.
2. Коча І. М. Українська наукова лексика: міжнародні компоненти в термінології / І. Кочан. – К.: Знання, 2013. – 294 с.
3. Симоненко Л. О. Українське термінознавство кінця ХХ – початку ХХІ ст.: стан і перспективи розвитку // Мовознавство. – 2018. – № 3. – С. 39–47
4. Степаненко М. Політичне сьогодення української мови. Актуальний перифрастичон / М. Степаненко. – Х., 2017. – 614 с.
5. Хижняк З. На шляхах історії // Києво-Могилянська академія в іменах. – К., 2001. – С. 11.